

ՀՆՉԱԿ

ԿԱՐՆՈՅ ԴԷՊՔԻՑ

Մ Ի Տ Ա Ր Ի Վ Ե Ր Զ .

Մայիս ամսի 8-20-ին ԲԱՆՏՈՒՄ թորախ տից վախճան վեցաւ սրճագործ վանեցի վԱՐԴԱՆ ԳԱՆՈՒՍՏԵԱՆ քսան երեք տարեկան ծաղիկ հասակում: Հնչակեան Յեղ. կուսակցութեանս անձնուրաց ու գործունեայ անդամներից մէկն էր վարդանը, որ միշտ, ամեն տեսակ նեղութիւնների ու ճնշումների տակ արիութեամբ պաշտպանել է կուսակցութեանս պարզած ըսկզբունքն ու զրօշակը: կուսակցութիւնս յայտնելով իր խորին ցանց այդ կորստի առթով միշտ վառ ու անմոռանալի կը պահէ ազատութեան այդ նոր նահատակի օրինակելի յիշատակը: Այդ պէս, անչնչացաւ դարձեալ մէկը, որ իր կեանքը նուիրած էր թշուառ ժողովրդի ազատութեան գործին:

Հանգիստ ոսկերացդ, ազնիւ ընկեր և հարազատ զաւակ ժողովրդի:

ԱՒՍՈՐ .

Կ. Պօլսում վեց — եօթն ամսից ի վեր վարդ. Պատրիկեանցի գործով բանտարկվածներից եօթն հոգի անցեալ ամսվայ ընթացքում մաս առ մաս, երեկոյեան՝ մութը կոխած ժամանակը, խիստ հսկողութեան տակ ու զաղանի կերպով՝ ուղարկվեցան արտո, առանց գատաստանական քննութեան նեթարկվելու, որպէս հարկ էր Աքսորեաններն ամենքն էլ ամուր կերպով շրթայված էին իրենց մարմնի երեք տեղից՝ վզից, մէջքից ու ոտներից: Այդ եօթն հոգին արտովեցան Աքիա, Բէյրութ և Ախրիկեան Տրիպոլիս:

Մայիս 8-20-ին կը լրանայ ճիշդ մի տարի՝ ըսկըսած այն օրից, երբ տեղի ունեցաւ կարնոյ անմոռանալի դէպքը:

Ամենքի յիշողութեան մէջ տակաւին թարմ է այդ անցքը: Դեռ ո՛չ որ չէ մոռացել այն ընդհանուր խըլտումը, որ նա առաջացրեց հայութեան մէջ: Այդ օրը չորս հարիւր հայ տաճկական սուլիների անտառի տակ վէրքերով ծածկվեցան և մէկ երկու տասնեակ դարձան դիակ: Բայց և այդ օրը կարնոյ հայ բազմութեան յեղափոխական կացինն ընկաւ տաճկի գըլխին: Այդ բազմութեան աղաոտութեան ազաղակը հասաւ ամբողջ հայութեան սկանջին: Տաճկի սուլիով սպանվածներն ու վիրաւորվածներն իրենց արիւնաներկ կրծքերով ու դէմքերով այդ օրից սկսան միշտ յայտնուել հայի աչքին, որպէս ուրուական: Այդ ուրուականը հայի սրտին շատ բան էր ասում և տալիս նըրան խղճի խայթ:

Յիշենք այդ ուրուականին ամսիս նշանաւոր օրը: կարնոյ դէպքին յաջորդեցին ուրիշ յեղափոխական դէպքեր, որոնց մէջ թէ՛ կարգով և թէ՛ նշանակութեամբ առաջին տեղն է բռնում Կ. Պօլսի Տասնհինգ Յուլիսը:

Հայկական յեղափոխութեան այդ անդրանիկ շարժումների մեծ նշանակութիւնն անուրանալի է:

Նրանց շնորհով հայկական դիակը չունչ առաւ:

Հայութիւնը կենդանացաւ և տեսաւ, որ իր ապագայի հօրիզոնն այնքան խաւար չէ, որքան թվում էր առաջ: Եւ պէտք է խոստովանել, հայութեան մէջ առաջացաւ գործելու այնպիսի եռանդ, այնպիսի փափագ, այնպիսի ոգևորութիւն, որ միանգամայն ապացուցեց, թէ նրա կրակը մարած չէր, այլ լոկ ծածկված էր մոխրի տակ: Յեղափոխական այդ առաջին շարժումների հողմը փչեց և մոխիրը չորս կողմ ցրվելով կրակը բոցավառվեցաւ:

Այդուհետև հայկական խնդիրը մտաւ մի նոր շըր-

Հանի մէջ և ստացաւ սուր կերպարանք: Հիմա նա՝
զնաբախ՝ աւելի ու աւելի կհասունանայ, մինչև որ ըս-
տանայ իր բաւարար լուծումը:

Յնականարար, թշնամին այդ բոլորը տեսաւ և
հասկացաւ: Հայկական յեղափոխութեան կոչումակի ձայ-
նը նա լսեց, լսեց և զննեց, և սոխտական բազմա-
թիւ ներքի ազգիները կրակ տարոյ, յարձակեցրեց նրանց
այերի վրայ: Այդ ներքը — այդ լրտեսները — ամբողջ
ամիսների ընթացքում, հակակռակ բոլոր ճիգերի, մի
պատառ անգամ չը կարողացան պոկել հայ յեղափո-
խականի մտից իրենց մեհափառի համեզ սեղանի
վրայ մատուցանելու համար: Կրանց ջանքով ձերբա-
կալում էին լոկ բազմաթիւ անմեղներ, որոնց կա-
մայ-ակամայ տաճիկն ստիպված էր լրտու՛մ արձակել:

Յեղափոխականները կարծես ծայրում էին նրանց
այդ անարույ ճիգերը, իրենց սարսափեցուցիչ գործո-
ղութիւնները, իրենց կարմիր աէսորը գործադրելով
այդ հայ և թիւրք լրտեսական երամակների գլխաւոր
ներքի վրայ: Յայտնեցան և հայ մասնիչներ — որոնց
մէջ վարդապետներ և քահանաներ — Այդ մասնիչնե-
րից մի քանիսն իրեն կեանքով կամ պատուով տու՛նցին
իրենց յանցանքը: Կրանց մէջ եղաւ և մէկը, դարձեալ
վարդապետ, որ շորհով իր մի քանի ծանօթութիւն-
ների՝ մասնեց մի տաննակ յեղափոխական կարեւոր
ոյժեր:

Այնուհետև թշնամու հալածանքները սաստկացան:
Հարեցած հայ մասնիչների շորհով իր ունեցած մի-
քանի աջոցութիւնից և կարծելով, թէ հայձական յե-
ղափոխութեան ազդիւրը կը կարողանայ ցամաքացը-
նել, — տխուր տաճիկ կասալարութիւնն իր կատաղու-
թեան սահմանը չը գիտէր: Այսօր նա կարծում է,
թէ հասել է իր այդ նպատակին: Հասկ է, թէ ո՛չ
— դա մեզ ցոյց կը տայ ապագան:

Այդ բոլոր ժամանակամիջոցում հայութիւնն իրենից
ներկայացնում էր մի հնոց: Կթէ այդ հնոցն այժմ
այնքան վառ չէ, որքան էր նոյն իսկ մի քանի ա-
միս առաջ, — դա հասկանալի է:

Հայ ընդհանրութիւնը միանգամից խիստ համա-
կրեց յեղափոխական գործիչներին, որոնց նկատում է
իրրև իր ազատիչներ: Բնական է, որ տեսնելով թէ
որպիսի կատաղի հարածանքի, որպիսի ծանր պատիժ,
նեքի, որպիսի միջնագարեան շարշարանքների, բերդար
գելութեան, բանտարկութեան, աքսորի էին ենթարկ-
վում թէ՛ յեղափոխականները և թէ՛ շատ անմեղներ,
նրա սիրաբ շէր կարող չը ցաւել և տեղի չը տալ
և դայրոյթի, և՛ վհատութեան Կա թէ՛ դայրացու և թէ՛
վհատից նաև հայերի կողմից արած մատու՛թիւններէց:

Ընդհանրութիւնը յեղափոխական կողմակերպված
մարմին չէ, որը վառահ է իր պո՛ր վրայ, որը գի-
տէ իր դերը, իր գրութիւնը և իր անելիքը: Կրե-
խայի երեսին ժպտաս — նա էլ կը ժպտայ, լաս —
նա էլ կը լայէ: Կոյնդէս և ընդհանրութիւնը: Որ-
պէս մի յանդուգն, ազատաշունչ, արիական գործ
կարող է նրան ոգևորել, նոյնպէս ճնշումներն ու հար-
ուածները կարող են նրա ոգևորութիւնը մարել:

Բայց խաղաւ մարել չեն կարող միանգամ վառ-
ված ոգևորութիւնը, որն արդէն իր տեղութեան ժա-
մանակ առիտ է իր օգուաբը, ընդհանրութեան զգա-
ցումներն ու մտքերը ազդելով դէպի մի յայտնի կէտ:
Կրկին մի ազատաշունչ ու օրինակելի գործ և ընդհա-
նրութիւնը նորից կոգևորվէ, բայց այս անգամ առա-
ջինից աւելի շուտ, աւելի շատ և աւելի բուռն:

Կնշու՛ վհատվիլ հարածանքներից: Պէտք է իմանալ
տն պարզ ճամարութիւնը, որ գ ո ր ծ շեղած ժամանակը՝
չէ՛ն կարող լինել թշնամու կողմից ոչ հալածանք, ո՛չ
բանութիւն, չեն կարող լինել ո՛չ էլ մասնիչներ, ո՛չ էլ
դաւաճաններ: Վարդաններ եղած ժամանակը Վասակներ
էլ կան: Բաւական է հէնց թեթև կերպով թերթել
պատմութեան էջերն իմանալու համար, որ ամեն ազ-
գի մէջ, ամեն ժամանակ, ամեն գործ ունեցել է թէ՛
իր բաղդախնդիրները, թէ՛ իր եսամտները, թէ՛ իր ցե-
ցերը, թէ՛ իր ցուցամոլները, թէ՛ իր մասնիչներն ու դա-
ւաճանները: Հայերս այդ տեսակետից երբէք յիս միա-
ցած չենք — դա ամենքին քաջ յայտնի է: Բայց չը պի-
տի մտածնալ նաև, որ Յազկերտներ եղած ժամանա-
կը՝ Վարդաններ էլ եղան: Կրք սուլթաններ կան՝
Ջանկի, լեւոններ, Կազարէթներ, Կալպանտեաններ և
այլն ևս կան: Կը գրանք վերջինները չեն:

Թող հայ ընդհանրութիւնը բանայ իր աչքերը, հաս-
կանայ այդ բոլորը և չը վհատվէ: Յեղափոխութեան
յաղթանակը մի քանի շարժումներով ձեռք չի բերվիլ:
Յեղափոխական շարժումները սկսեցան արդէն հայոց
մէջ և գեւ պէտք են այդպիսի մի շարք շարժումներ,
որպէս զի ընդհանուր ապաստմութեան համար հոյ-
պատրաստվէ, որպէս զի նրա ժամը կարողանայ հնչել:
Շատ զրկանք, շատ հալածանք գեւ կը լինեն մեզ բա-
մին: Բայց ինչու՛ երկիւղ կրել դրանցից և ինչու՛ վը-
հատվել, երբ այդ հարածանքները տեղի են ունենում:
Մի՞թէ միայն խօսքով գիտենք արհամարհել հարածանք
ները, իսկ գործով ոչ: Գ ո ր ծ ի մէջ առանց հարա-
ժանքներ կրելու յաղթութիւն էլ չի լինիլ: Կրկուսն էլ
փոխադարձաբար միմեանց պայմանաւորում են: Յաղ-
թելու համար պէտք է մեռնել իմանալ: Կրկնելու ոչ-
մըն ունեցած ժամանակ՝ պէտք է ոյժ ունենալ ևս կը

երևու ամեն չարչարանքը ճշմարիտ է, որ միանգամայն սպանվելու մեռնելն առելի գիւրբին է, քան կրել բանտի ծանր ասնջանքները, չարչարանքները: Բայց պէտք է գիտենայ, որ նա է ճշմարիտ մարտիչը, նա է ճշմարիտ զործիչը, որ ամենամարդ բռնակն գրեթե ապրացուցանելի իր բարոյական մեծ ոյժը և սանելի ասնջանքները անձնուրաց, ինքնապատահ, անարտունջ կերպով միշտ անխօսաւ սրահելով իր անձնուիրութիւնն ու հուսարդէպի գ ո թ ը:

Միանգամայն պիտի վտարել սրտից ամեն թորութիւն, ամեն թերահաւատութիւն, ամեն վհատութիւն թոյլ, թերահաւատ, վհատված են գանձում նրանք, որոնք չեն գործում: Թոյլ, թերահաւատ, վհատված են գանձում նրանք, որոնք չունեն սկզբունք, չունեն որչափ որչափ որոնք սողաւուն են գաղափարով, աղքատ են հաւատով, զէպի գ ո թ ը: Այդպիսիները գործի են բարոյական ոյժից, զուրկ են ներքին մշտապա ու բարբոթոյ հարկից: Լի նում են հանգամանքներ, երբ այդպիսիները կարող են նաև միասակար յայտնվել: Միայն նա կունենայ սեփական բարոյական ոյժի գիտակցութիւն, վստահութիւն և գ ո թ ը ի յաղթութեան հաւատը, ով գործում է: Միայն նա կը լինի հատարակական ճշմարիտ մարտիչ, ճշմարիտ զործիչ, միշտ անվհատ, հաստատամիտ ու օգտակար գ ո թ ը ի ասպարէզում, ով ստանձնորդ վում է գաղափարով, ով այդ գ ո թ ը ու մ ու ն ի իր որոշ ծրագիրը, իր գործունէութեան որոշ նախադիժը և ուղի գործիւնը, — իր բարոյական ոյժի այդ միակ աղբւրն ու նկողները:

Այսօր հայութեան առջև գ ո թ ը ի մեծ ասպարէզ կայ, որ արդէն հարկաբարոյներ, հաղարարներ սըք նում, սչխատում, գործում են մեծ նպատակի համար: Արիւի համար հոր փորձերին, ազէա ցուցամոյնէրին և խարդախ ցեցերին, բողոքախնդիրներին և մատնիչներին յեղափոխական ճշմարիտ գործունէութիւնն ինքը կը պատմէ, կը պոկէ նրանց զիմակը և յեղափոխական յարձանքի մէջ կը խնդրէ: Այդպէս և թշնամու հայրամաններին, բանութեան ու վայրագութեան վերջ կը գնէ գարձաւ յեղափոխական գործունէութիւնը: Կը նոյն այդ յեղափոխական գործունէութիւնն է ևս, որի միջոցով մենք պէտք է ձգտենք կանգնել ազատութեան ու առաջադիմութեան շաղի վրայ: Ժամանակակից զարգացած մարդկութեան ձգտումներն ու գաղափարներն վրայ յենվելով, ձգտենք իրականացնել հայութեան ազատութիւնն ու բարօրութիւնը: Իմանանք ստաջ գնայ մասնական անխի հեա միասին և գործենք այդ ուղղութեամբ: Կենդանի մարդը կենդանի գործն է լոկ ճանաչում: Չը գործողը յանցաւոր է:

Նա յանցաւոր է ոչ միայն հայութեան, այլ և մարդկութեան վերաբերութեամբ:

Յիշենք կարնոյ գեպը և գործենք, գործենք:

Ն Ա Մ Ա Կ Ե Ն Ի Թ Ի Ի Ր Ք Ի Ա Յ Ի Յ

Կ. Պոլիս, 17 մայիսի 1891.

Կարծիք կը չընի ամեն շրջանակներու մէջ թէ կա առաջադիմութիւնը կազմէ բարթոյնէտը նստեցունել պատրարքական գաղտն վրայ և անոր ձեւով ազատել հայ բանաստեղծները, լա միջոց ժողովուրդը այդ եղանակովս և իրեն հեա կապելու համար: Բայտնի նշաններ և երկոյթներ կան, որոնք կարծես թէ բուսական իրատեք կատան այդ կարծիքի ճամբատութեան և այն գաղտնի ձգտումներու, որոյ նպատակն է խորէն անկումը: Այդպիսի մի երկոյթ և ձգտում նկատելի եղան Այգոյնի ժողովին մէջ որ հինգ վեց ամիս խոր ըտութեան գառապարտուելէ յետոյ, անցեալ շտրեք շարթի, մայիս մէկ ին, առաջին անգամ բացուեցաւ: Այդ ժողովոյ նիստը բուսական հետաքրքրելի և գաւ: Նախագէս ծանուցուեցաւ թէ «կարեւոր պատճառաւ» երեսփոխանները ինիստ հրատարակելու: Այդ «կարեւոր պատճառ» Մակար կաթողիկոսի մահն էր, որոյ առթիւ պատրիարքը ցառակցական խօսքեր արտասանելէ յետոյ՝ առաջարկեց ժողովին ինչան սղոյ երեսուն օր գաղբեցնել նիստերը: Այս առաջարկութիւնը տեղի տուաւ սուր և ազմկալի վիճարանութեանց: Գլխաւոր հերոսները՝ Գուրգէն և Սուրէնեան Ալեքիս էֆէնտիներն էին, որոնք անտեղի կը նկատէին այդ սուգը: Այդ երկու էֆէնտիները յարմար առիթ գտան հարուածելու մէկը հանգուցեալ կաթողիկոսը, իսկ միսը այսինքն՝ Սուրէնեանը, նոյն իսկ պատրիարքը, որուն պաշտանակ լինելուն կուսակցութեան սխար կը համարուի և որու համար բացարձակ կը խօսուի իրեն Նազըմ պէլի գործիք: Վիճարանութիւնը ծանր և սուր կերպարանք ստանալուն վրայ պատրիարքը կը մէկնի ժողովատարահէն, իսկ ունկնդիր ժողովուրդը՝ զայրացած կազաղակէ «ինչ ժամանակը գտեր էք զբողոքու «սուգի» խնդրով երբ մեր եղբայրները սուգի մէջ են՝ բանտերու մէջ և այսօր վազը աքսոր պիտի ուղարկուին»: Դողովը կը ցրուի խառնայճայն աղաղակներու մէջ և ինչան սղոյ Այգ. ժողովոյ նստերը երեսուն օր գաղբեցնելու առաջարկութիւնը ընդունած կը համարուի: Այդ մայիս 2 ի Այգ. ժողովը ինքն ըտ ինքեան ժողովրդեան համար շահազրդի ուղիւ տնէր, սակայն հետաքրքրելի է այն պատճառով որ նա իվեր կը հանէ բուսական որոշ ձգտումներ, գիտումներ: Խորէն պատրիարքի ցանկութիւնը, ըստ երկոյթին, հանրային յուզում յառաջ բերելու բնասարութիւն ունեցող խնդիրներ քրքրելէ զգուշանա

ուն մէջ կը կայանայ: Այդ նպատակաւ նա շտապեց օգտուել յարմար առիթէն որ կընծայէր իրեն կաթոզիկոսին մաճը, և նա ժողովի բացման խօսք անելով՝ վախճանեալ կաթոզիկոսը ջատագովող անտեղի բանախօսութենէ յետոյ՝ առաջարկեց փակել նիստերը մինչև երեսուն օր: Կրեւոյտիսաններէն ոմանք՝ ազգասիրական գիտակին տակ՝ պարագայէն օգտուելով պատրիարքը նեղեցին. իսկ ժողովուրդը թքնելով այդ ամենի վրայ սրտաբուխ յայտարարութեամբ ուղեց զգացնել այդ սառնասիրտ և զէվզէն հրեւոյտիսաններուն թէ իր ցաւը, ազգին մտածութեան և զբաղման առարկայ եղող խնդիրը՝ կաթոզիկոսի մաճը չէ ամենեին, այլ աւելի կենսական անյետաձգելի հարցեր: Այս անորոշ վիճակը ցոյց կուտայ թէ կառավարութիւնը իր նպատակին հասած կը համարուի: Կառավարութեան բոլոր ջանքը է մոռացնել առ հայ ժողովրդեան հայկական խնդիրը, զբաղեցնելով խաղցնելով պատրիարքական խնդիրներով, բանտարկեալների ազատութեան խնդիրներով և հիմայ ալ կաթոզիկոսական խնդիրներով, որոյ մասին թուրք լրագիրները միմեանց զէմ՝ ծիծաղելի հերքողականներ կը գրեն, աշխատելով գտնել Պօլսոյ պատրիարքի և էջմիածնի կաթոզիկոսի մէջ եղած կապը՝ կրօնական և քաղաքական տեսակետով: Միննոյն ժամանակ կառավարութիւնը իր պարբերական հեռագիրներով, որոնք կը ճգնին ցոյց տալ իբր գաւառաց մէջ խաղաղութիւն և անդորրութիւն կը տիրէ, կաշխատի Եւրոպան հաւատացնել թէ հայերը զոհ են սուլթանէն, հանգիստ են, նեղութիւն չունին, եղածներն ալ ժողովրդեան իրական զգացմանց արտայայտութիւնք չեն: Եւ այդպէս երկարացնելով՝ ժամանակ չաճի. որի միջոցին ընդհ. Եւրոպային քաղաքականութեանը մէջ նորանոր հարցեր ծագելով՝ հայկական խնդիրը մի կերպ ծածկուի կանաչ սիւնոցի տակ: Բարեբաղտաբար կառավարութեան այս յատկազօրը, որչափ որ առժամապէս յաճողելու երևոյթը առած է, վերջնա կանին մէջ կատարեալ անյաջողութեան պիտի դատապարտուի, քանի որ կառավարութեան ձեռք առած բոլոր ջանքերը անզօր են շիջուցանելու, մոռցնելու մի անգամ լարուած ուռած ոգին, որով լեցուած է մեր գաւառացի եղբայրներուն սիրտը: Քանի որ մէկ կողմանէ Հայաստանի գաւառներուն տնտեսական և քաղաքական անտանելի վիճակը հետզհետէ վատթարանալով վրայ է, քանի որ միւս կողմանէ քիւրդերի աւառարութիւն, վաշխատուններու արիւն ծծելը, միւս կողմ է զի մենք ունենանք կամայականութիւնը, թուրք պաշտօնեայններուն կաշառակերութիւնը ու անբարոյականութիւնը և հայ կանանց սրտտուի բռնարարութիւնը, աղքատութիւնը և այլք կան ու կմնան, քանի որ կայ յեղափոխական մարմին մը, որ այդ բոլորին զէմ՝ գործով մարտաւած է և կը մարտի, այդ ամենը շարունակ պիտի լեցնեն, պիտի բարձրացնեն հայ ժողովրդին կուրքը, մինչև այն աստիճան որ նա կատաղած ու յուսահատուած՝ մի կողմ՝ թողնելով մանր մունր երկրորդ

գական խնդիրներ, սուրը ձեռքը, հրացանը ուսը, աչքը յառած միշտ դէպի մեծ նպատակը՝ խմբերով բանակներով յարձակի թշնամոյն վրայ միանգամայն կըտրէ այն շղթայն, որով կաշկանդուած է ինք և բանայ իրեն համար այն ճանապարհը որ կտանի իրեն զէպի կատարեալ քաղաքական և տնտեսական ազատութիւնը: Ձեռք բերելով այդ նպատակը նա կտոնեղծէ այն միակ պայմանը, որ կարող է զինքը դնել բնական կանոնաւոր զարգացման յեղաշրջման ուղիի վրայ, տալով նորա ցանկալի, հանգիստ, ապահով և երջանիկ վիճակը:

Պերճ.

Ա Ք Ս Ո Ր .

Կ . Պօլիս, 21 . 9 Մայիս, 1891 .

Երկար ու բարակ վարանումներէ յետոյ, վերջապէս թիւրք կառավարութիւնը կրցաւ մի որոշման հանդիւ վարդ Պատրիկեանցի գործով բանտարկուածներու նկատմամբ: Առանց դատաստանական բնութեան, չունենալով ձեռքին տակ շոշափելի ապացոյց մը, որով կարող ըլլար հաստատել բանտարկեալներու յանցանքը, այդ բարբաբոս, այդ վախկոտ, այդ ապականեալ կառավարութիւնն եօթն հոգի աքսոր զրկեց այս ամսոյս մէջ, ընտրելով իբրև աքսորաւայր Աքիա, Բէյրութ և Սիրիէ եան Տրիպօլիս: Թէ որքան կը վախնայ կառավարութիւնը հայ ժողովրդեան զայրոյթէն, թէ որքան յայտնի է իրեն իր վիճակին խախտուած ըլլալը՝ կապացուցանէ այն, որ այդ բանտարկեալներ աքսոր զրկուեցան մաս առ մաս, զաղտնապէս, մութ ատեն և ոստիկանութեան սաստիկ հսկողութեան տակ. կապացուցանէ այն ևս, որ արքսորեալներն իրենց մարմնոյն երեք տեղերէն ամրապինտ շղթայուած էին՝ վզէն, մէջքէն և ստոքէն: Ա՛հ, ցաւ չէ, որ մենք կըզգանք այս աքսորուիլն իմանալով: Ո՛չ. մեր ցաւակցութեամբ մենք խտտապէս վիրաւորած կըլլանք այդ կենդանի զոհերու յիշատակը: Ո՛չ. ցաւակցութեամբ չէ, որ պէտք է նոցա մենք ճանբայ դնենք, այլ երանի՛ տալով նոցա անուան, որ թշուառ ժողովրդեան ազատութեան պատերազմի պատմութեան էջերուն վրայ անջինջ տառերով արձանագրուելու արժանացան: Այլ կը ցաւինք մենք անոնց, որք աքսորեալներու անունները յիշելով. զայրոյթով ու կատաղութեամբ չը յարձակուին կառավարութեան զէմ: Կը ցաւինք մենք անոնց, որոց համար այդ աքսորեալներու անուններ նուիրահասն չըլլան: Կը ցաւինք մենք անոնց, որք անձնուրացութեան, վեհանձնութեան և ս. Գործին պաշտպան այդպիսի օրինակներ ունենալէն ետք, ոտքի չեննն թշնամու զէմ և շասեն նորան. — « Ինչ կընես, բարբարո՞ս. կրնաս միթէ միլիոններ ալ աքսորել, մինչ մենք միլիոններ ենք, որ ընդգրկած ենք ժողովրդային ս. դատը: »

Աքսորեալները շոգնեալ գրուած պահուն, որ չա

աշխատած են այնպէս ընել որ ոչ որ չը տեսնէ, այսու ամենայնիւ կործնէրէն մի քանին յաջողած են մտնել նալ անոնց, սեղմել նոցա ձեռք և փոխանակել քանի մը խօսք: Աստիկանք տեսած են այդ, բայց հարկ չեն համարած ընդդիմագրել, որպէս զի ազմուկ չեն: Ա.ք սորեալներէն մին, որոյ անունը տալ հարկ չենք համարել, ըսեր է թէ՛ «չարք մը գործքով մենք մեր ամուր սպասակը տուինք կառավարութեան, կը ցտիկնք որ այլ ևս չենք կրնար անել նոյնը: Գուք ազատ էք, անհոգ եղիք մեր մասին և գնացէք, գործեցէք:»

Տեղւոյս ժողովրդեան միտքը զբոսեալ է այդ աք սորին առթիւ: Զայրոյթ մի կողմէն և դատաւորութիւն միւս կողմէն իրար հետ կը խօսանային, մինչցես թէ՛ կառավարութեան և թէ՛ մեր «ազգային ջնջերու» մի ահ հոգսն է ժողովրդեան միտքը զբաղեցնել այլ և այլ երկրորդական խնդիրներով:

ՎԱՐԴԱՆ ԳԱՂՈՒՍՏԵԱՆԻ ՄՍ. Ը.

«Հնչակի» ընթերցողաց ունիմ հաղորդելու մի աը խօսք յուր ևս: — սրճագործ վանեցի Վարդան Գարուստեանի մահը իր 23 տարեկան հասակին մէջ, Այդ համակրելի անձնատրութեան կենսազրու թեանը և նորա զործունէութեան պարագաներու մասին խօսելը արիչ անգամի թողնելով, այս անգամ կուզեմ տալ ընդհանուր ծանօթութիւն մը: Վարդան Գարուստեան մին էր իր այն ընկերների խմբին, որոնք Սուբխաս մատնիչի տէնօրիստի հետ գատ ունեցան «Տասն նշակեաններու դատաւարութեան» մէջ*): Վարդանի վրայ այն ամբաստանութիւնը կը ծանրաւ նար, թէ նորա սենեակը խաղաղութեամբ պահուն զըտ նուած են նախ «Հնչակի» նշանատր կարմիր Յայտարարութիւնը, որ տաճկաց գատարաններու վրայ ահ ու սարսափ էր ազգած և յետոյ «Հնչակի» գանաղան թիւերը և Ծրագիրը: Վարդան գատապարտուեցաւ եօթ տարուայ բերդարգելութեան: Խեղցի ու զործունեայ, հեղահամրոյր ու սիրելի, Վարդանը ջերմ հնչակեան էր և նոյն կուսակցութեան անգամ և մօտ ըլլալով աշխատատր ժողովրդեան խաւերուն, նա և ուանդոտ սրաշտպան կը հանդիսանար միշտ հնչակեան գագաւարներուն ու քարոզութեանց, որք միայն կրնան բուժել ժողովրդեան խորունկ վէրքերը: Ինչպէս ծա. նուցուեցաւ «Հնչակի» թիւ 6. ին մէջ, բանտին մէջ նա թղբախաւն բանտեր էր և ամսէ մը ի վեր կը զըտ նուէր այնքան ծանր վիճակի մէջ, որ եղբայրները ոստիկանութեան նախարարութեան աղերսագիր մատուցեր են, խնդրելով որ թողլատրեն հիւանդը վերջին վայր կեանները իրենց խնամոց տակ գնելու: Աղերսագիրը կը մատուցուի բժշկական յանձնաժողովին, որի

անդամներէն մին, ծերունի տաճիկ մը, լրբութեամբ նկատած է աղերսագիրը մատուցանող եղբորը, թէ «ինչու՞ կուզէք ագատել և խնամել այնպիսի եղբայր մը, որ սրիկայական ընթացից մէջ կը գտնուի և անհընազանդ կը լինի սուլթանին: Թո՛ղ երթայ բանտին մէջ շան պէս սատկի»՝ Յանձնաժողովը անտես կատնէ խնդիրը և համակրելի, անձնուրաց Վարդանը երկէ շրեք չարթի, այս ամսոյ 8 ին (20. ին) բանտի հիւանդանոցին մէջ կը փոխանուի կըսուի թէ բանտապահները հրաման ստացած ըլլալով տեղի արագացնել նորա մահը, ա. մեն անգամ կը յիշեցնէին թէ նորա բնկերներէն փաւտարան Գրիգոր Ալըճեան (վերջին արարեալներէն մին, որ հիւանդ էր այն ժամանակ) մտած է, և այդ յայտարարութիւնը սիրեցեալ բնկերի մասին խոր ազդեցութիւն կընէր հիւանդի ծանր վիճակին վերայ: Վարդանի դիակը բոլորովին մերկ վիճակի մէջ յանձնուեցաւ նոյն օրը իր եղբարց, որոց վերոյիշեալ աղերսագիրը կարծես միայն դիակը ստանալու իրաւունքն ունեցաւ կառավարութեան ջանքով աննշացաւ Վարդանը: Հայ դիակներու վրայ նա կուզէ իր փաւքը կատուցանել բայց թող գիտնայ այդ վայրենի կատաւարութիւնը, որ այդ մէկի աննշանալոր հազարաւորներուն շունչ կուտայ և այդ անշունչ դիակը հազարաւոր շնչատր դիակներն պատերազմող լեզեծ ների պիտի վերածէ:

Գիտակ.

«ԱԶԳԻՆ ՆՈՒՅՍԱԿ»

ՎԱՐԴԱՆ ԳԱՂՈՒՍՏԵԱՆԻ ՅՈՒՂԱՐԿԱՆՈՐՈՒԹԵԱՆ ՀՅՆԳԷՍԸ.

Մայրաքաղաքին հայ ժողովուրդը, մանաւանդ գաւառացի պանգուխ գատակարգը, որ քանի մը օր յատուջ բանտարկելոց աղատման խնդրով կը բաղէր և յոյսերով կորօրուէր, տեսնելով անոնց ատանց գատատանի անտակնկալ կերպով շղթայակապ տքսորուիլը, մեծապէս զգածուած էր: Երեկ Գում. Գալուի մայր եկեղեցոյ մէջ մի ուրիշ տեղի ունեցաւ, այն էր վանեցի Վարդան Գարուստեանի յուզարկաւորութեան հանգէսը: Վարդանի անպաճոյճ գագաղը եկեղեցոյ մէջտեղ կը զըտ նուէր: Մին անարին, իսկ միւսը՝ ոտքին կողմը վաւուած երկու մոմերն, փոխանակ լուսոյ՝ կարծես թախժութիւն ու սուգ կը սիւնէին պանդուխտներուն վրայ: Հայաստանցի պանդուխտներն մէկը միւսին հաւան կըսապէին պատարագին ներկայ գտնուելու որ յատկապէս կը մատուցուէր այդ օրը յիշեալ ննջեցեալի համար: Կեղեցոյ զրնէն ներս ժամողը առաջին անգամ իր աչքերը կը սեւեւէր այդ սե գագաղին վրայ: Գտնութեամբ խանտ տխրութիւն մը կը պատէր բոլորը

* Տես «Հնչակ» թ. 10, 1891, «Հնչակեան տէնօրիստ խումբի մը 10 անձերու գատաւարութիւնը» վերնագրով յօդուածը:

Մի առանձին աներևոյթ ձգտական գորութիւն կար ծնա կը մղէր այդ մարդիկը զէպի դազազը՝ որոյ շուրջ խսկոյն կազմուեցաւ մի շրջանակ, որ մինչև պատառազի լրանալը՝ հետզհետէ այնչափ խտացաւ, այնչափ մեծցաւ որ, ժարդ կարող չէր այլ ևս մարդկային պարսպին հտեէն տեսնել զազազը: Այդ միջոցին եկեղեցի մը տաւ Սրբանձտեանց Գարեգին եպիսկոպոսը, որ իր աչաց առջև պարզուած տեսարանէն՝ տոբրեոյթս խո. րապէս զգածուած կերևէր: Պատարագէն անմիջապէս յետոյ Գարեգին եպիսկոպոս, վարդապետը, քահանայը և գալիքը ձեռքերը մոմ բռնած բոլորեցան զազազի շուրջը և կատարեցին առաւօտեան հոգեհանգիստը: Արարողութեան վերջանալէն յետոյ, եկեղեցականք և գալիքը մի կողմ քաշուելով զազազը և ժողովուրդը թողուցին առանձին: Խորհրդատւը էր՝ այդ վայրկեանը՝ յորում ժողովուրդը իւր ամբողջ ուշքն ու միտքը, իւր բովանդակ հոգին ու էութիւնը ամբողջօրէն կերևէր մէջտեղ գտնուած զազազին վերայ, և կարծես կը ճգնէր թափանցել նորա ներքին խորերը... ամենուն սիրտը ճնշուած էր, ամենուն զէմքը զառնութիւն, վիշտ. խոր կսկիծ կարատայտէր, ամենուն աչքը բուռն ճիգերով զսպուած արտասուքի աղբիւր էր, ամեն զք պիտի փղծկէր եթէ շամաչէր առ նական վեհանձնութեան յառաջ: Վարդանին ցուրտ զազազը այդ նշանակիչ վայրկենին իւր շորս կողմ համախմբուած վշտաշատ հայերուն կը ներշնչէր մի Լեւոյն մտքերը, միևնոյն զգայումները և միևնոյն գազափարները... Արգարե խոր, շատ խոր յուզված էին ամենքը և իրենց յուզումները արտայայտելու համար ոչ մի բառ չունէին: Կարծես ամենքին լեզուն այդ վայրկենին զազազը էին իրենց պաշտօնը կատարելէ. կը խօսէին միայն զէմքերը: Երկար ժամանակ տիրած էր խորին լուսութիւն ամբոխին մէջ, որ ուշազըրութեամբ կը զիտէր ու կը զիտէր մաայլ սքն տուկը: Վերջապէս անոնցմէ մէկը համարձակեցաւ բանալ սնտուկի կախարիչը: Այս բան եկեղեցւոյ մէջ ընդհ. շարժում յառաջ բերաւ և եկեղեցւոյ ամեն կողմերէն զիմեցին զէպի զազազը, վերջին անգամ տեսնելու համար ազատութեան մարտիրոսի կերպարանը: Սենքը սեպհական աչքերով կարողացան տեսնել Վարդանը՝ պառկած անշարժութեան մէջ, վերջին ծայր նիհարացած ու կմախք դարձած մութ ու խոնաւ բանտի կամարներու տակ: Վարդանը, այդ 23 ամեայ երիտասարդը, կարճ ժամանակի մէջ հարած ու մաշած էր հոգեկան ու ֆիզիքական շարշարանաց տակ: Անկէ ոչինչ չէր մնացած, բայց միայն սակրային մի կմախք: Պատուի էր տեսարանը, սատուիկ եղաւ անոր աղցած տպաւորութիւնը, և ժողովուրդը ակամայ խուլ մռնչիւն ներ արձակեց, որոնք միևնոյն ժամանակ կը յայտնէին վիշտ, հեղձութիւն և վրէժխնդիր ցատումն...

Իսկ կանայք, տասնեակ սգակիր պառտաներ, իրեն նոր մարխամներ, որոնք սիրտ առած էին փոխանորդելու հայրենիքէ հեռու վազամեղիկ վարդանի մօրը,

չի կրցան զիմանալ այդ տեսարանին տառջ և սկսան հեկեկալ... այդ վայրկենին ամենի բերնէն տա երկու բառերը միայն կը լսուէին « ազգին նահատակ, ազգին նահատակ... »:

Երկար, երկար վայրկեաններ ժողովուրդը կանգնած, կարծես իւր տեղի վրայ բեկեռուած չէր ուզէր բաժնը ուրիշ այդ զազազէն, որուն պարունակութիւնը խսկապէս ուրիշ բան չէր, եթէ ոչ մի զիտակ, մի զոհ բռնութեան:

Էս ներկայ գտնուելով այդ վայրկենին տեսայ և իզգացի նորա վեհութիւնը:

Ժամակոչը՝ որ կերևի թաղական ազայի հրամանին համեմատ կողեր ժողովուրդը ցրուել և սակայն ժողովուրդը չէր ուզէր անկէ բաժնուլ: Մի քիչ յետոյ մէկը միտի ետե բերուեցան շորս ծաղկեայ պառակներ ծաղաւնուած, երկուքը իւր գոտընկերներուն կողմանէ և միւս երկուքն ալ եղբայրներուն կողմանէ զազազին վրայ դրուեցան, մէկ հատ ալ որ ամենէն վերջը բերուեցաւ, ոչ մի վերտառութիւն չէր կրէր:

Ժողովրդին պարզ զաւակին զազազը զարգարուեցաւ ժողովրդային պարզ պատկերով: Պատարագի աւարտմանէն գրեթէ մի ժամ յետոյ ննջեցեալի յուղար կաւորութեան զանգակները զողանջեցին: Շուտով եկեղեցին լեցուեցաւ ստուար բազմութեամբ: Յառաջացաւ քահանայից գոտը առաջնորդ ունենալով Գարեգին եպիսկոպոսը՝ որ յատկապէս կոչուած էր Վարդանի եղբայր կողմանէ: Ներկայ էին նաև Շիշկեան և Արշարունի վարդապետներն: Սկսաւ տխար երգեցողութիւնը որոյ աւարտմանէն վերջ Գ. եպիսկոպոսը փորձեց մի զամբանական խօսել: Եպիսկոպոսը ըստ երևոյթին շատ բան ունէր ասելու, որովհետև զգածուած կերևէր, բայց խոհեմութեան պէտքը յայթոյճ հանդիսցան նորա զգացմանց վրայ և նա « Քրիստոս, Աստուած, երկինք » իրար խառնելով աշխատեցաւ մի կերպ մխիթարել ժողովուրդը: Յուզարկաւորութիւնը կատարուեցաւ չքեղ կերպով բազմութիւնը մեծ էր և հետզհետէ աւելի մեծցաւ փողոցներուն մէջ: Կազազը կընթանայր ունեւոր վրայ, ճիշտ այն փողոցէն, ուր մօտ մի տարի յառաջ հանրամասնութ Յոյցի ասթիւ, հանգուցեալը սարձանակ ի ձեռին կը հրահրէր ժողովուրդը: Անկարելի էր այդ միջոցին չը յիշել բոլոր այն զէպքերը, ժողովուրդի բոլոր այն հերոսները՝ որոնք ինքնապաշտպանութեան և անձնազոհութեան կենդանի օրինակ ներկայացան: Յուզարկաւորութեան թափօրը միևնոյն շքով պատկառանքով և փառահեղութեամբ ընթացաւ մինչև Վլանկայ, ուր վերջին հոգեհանգիստը կատարուելէ յետոյ քահանայից և բազմութեան մի մասը ակամայ ցրուեցան. խակ միացեալք հետեւեցան մինչև զերեզման: Ննջեցեալը տարուեցաւ Պալըխը ուրտեղ թաղիէ յառաջ սնտուկին կափարի չը բանալով լուսանկարը քաշեցին և տպա թաղեցին հոն՝ ուր կը հանգչին հազարատր հայ պանդխտոց սովորները, առանց հետք մը թողնելու:

Վանեցի վարդանին մահը, նորա յուղարկաւորաւ

թեան մեծաշուք կերպարանքը և այլ յարակից սրբաբաններ շատ խորհրդածութեան նիւթ կուտան. սա կայն անոնցմէ ամենէն աւելի աչքի դարձող երեսոյ թը այն ընդհանուր սգեորութիւնն է, զոր կը կրէ հայ աստանցի ժողովուրդը և որ ցոյց կուտայ ամեն ան գամ երբ առիթը ներկայանայ Վարդանի մահը, բուն տարիկոց աքսորումէն անմիջապէս յետոյ՝ եկաւ ար ծարծելու այդ վիրաւոր ժողովրդեան բարկութեան և կատաղութեան զգացումները, սակայն նա խոհեմութիւն ունեցաւ ընդունայն հասանք մը չը տալու իւր գրգռում գրութեան, հարկաւոր ժամանակին վերապահելով իւր ձեռք բերած ոյժերը: Իսկ խուան բազմութիւնը հետեւեալով Վարդանի դազադին, սպակներ գնելով այն ան ձին վրայ որ ամիսներ յառաջ անամօթ կատաւարութեան կտրեանէ սրիկայ էր անուանուած, կատարեց զին քը հալածող կատաւարութեան դէմ մի տեսակ ցոյց որ իւր բին և խողազ բնաւորութեամբ շատ աղղու էր և խիստ ապստակ մը էր կատաւարութեան: Արքան նը շանակիչ հետաքրքրելի է այդ հանգամանքը, նոյնքան և սուրախալի է տեսնել և այն երեսոյթը, որ մեր ժողովուրդը սկսաւ գիտակցարար գնահատել իւր իսկա կան գործողները ինչ գասի, և ինչ զբաղման տէր լի նին նորա, որ նա այլ ևս հետի է շամալէ փայլուն զգեստներէ, բարձրաստիճան վեղարներէ և շողջարուն կոծակներէ: Վանեցի Վարդանը մի ամենապարզ արհեստաւոր էր, որ մի ժամանակ մտացութեան և անգիտութեան մէջ թաղուած էր ընդհանրութեան համար. և նա առհասարակ մարդոց ամբոխին մէջ կորսուած՝ հազիւ կերնէր մի ամենախորրիկ նեղ շրջանակի մէջ: Սակայն նոյն Վարդանը իւր ետեւէն քաշեց տարաւ 4-5 հարիւր հոգի որոնք ամենքն ալ հետի յետին մտքերէ ու կրթերէ, կենթանային նորա ստուած գիտ կին ետեւէն, առաջնորդուած միմիայն այն գաղափարով, ազգային ինքնապաշտպանութեան սկզբունքներով, որոց ներկայացուցիչներէն և նոյն գաղափարի նահա տակներէն մին էր Վարդանը, իր փաստաւոր ընկերաց չարքին մէջ: Ահա՛, այսպիսի գիտակցութեամբ ժողովուրդը աւանդեց Վարդանի մարմինը սե հոգին և բամբուկելով անկէ տարաւ իւր հետ խորին և տեսա կան տպաւորութիւն, տպաւորութիւն միանգամայն ցաւի ու գտնութեան . . . :

Եւ այդպէս մենք գտնուեցանք մեր ազնիւ ընկերակ ցէն՝ Քանիններ՝ մեր մէջէն այդպէս զրկուեցան ժողովրդին ծառայելու բաղդէն, ունանք աննշտացած, իսկ ունանք կենդանի մեռեալ: Եւ ո՛վ գիտէ թէ՛ տակա փն քանիններ պիտի կրեն ճակատագրի նոյն հարուած: Ամենքը ամենքը մեր սրտին մէջ կենդանի թողած են իրենց ազնիւ կերպարանքը, անմոռանալի՝ իրենց յիշատակը և օրինակելի՝ իրենց ետանդուն ու գնահատելի գործունէութիւնը: Բայց այդ ամենուն կորուստը մի մի յեղափոխական յաղթանակ է, որպէս և նշանաւոր յաղթանակ մ' է ազնիւ Վարդանի մահն և յու գարկաւորութեան փաստաւոր հանդէսը: Գո՛ւք, կենդանի

մեռեալ ընկերներ, հանգիստ եղէք հոգեպէս (մարմնա պէս չէք կարող, սուա՛դ, հանգիստ ըլլալ բանաբուն մէջ), որպէս և հանգիստ անոնց սակերացն, որք ան շնչացած են. - ձեզնէ օրինակ առած՝ մենք կը գործէինք ձեզ հետ միատեղ, կը գործենք այժմ ալ չա բունակարար և պիտի գործենք մինչև այն օրը, երբ կարող ըլլանք ազատուիլ ամենայն բանապետութենէ, որուն ազնիւ գոհներն էք գուք, և ըսել թէ՛ մենք այլ և ու ազատ ենք:

Գիտակ .

ԹԻԻՐՔ ԿՍՌԱՎՍՐՈՒ ԻԻՆԸ
ԵՒ
Հ Ս Յ Ի Ս Կ Ա Ն Շ Ս Ր Ժ Ո Ի Մ Ը .

(Դարո նակութիւն թ . 8 . ից .)

Այսպէս կաշտակերութիւնը տաճիկ պաշտօնական հաստատութիւններէն մին գարձած է: Պաշտօնեաները շատ անգամ և միշտ մի շնչին գումարի համար աւ զատ կը թողուն նշանաւոր յանցարները: Արարկիրի ստիկանապետ Կուսուֆ մէկու մը հարցման թէ « ինչո՞ւ արձակեցիր այս ինչ կամ այն ինչ բանաարկեալը » Կուսուֆ կը պատասխանէ « Առամ պէն նէ ետփաշ կիւրիւմ նէ վազրթ պիւթիւն վիճուա չիւրի միջ աբը » « Եւ ի՞նչ կրնամ ընել երբ բոյր մարմինը փառած է »: Կուսուֆը այս կրսէ բոյր պաշտօնեայների բերնէն, որք քիչ թէ շատ կրնան խորհիւր Քանի որ Կուսու ֆի վրայ կը խօսիմ մի քանի խօսք ևս: Անցեալն էր Մուշ, Վան և Բապէշ զրկուած բէտիֆները վերա գարձած էին: Արարկիրու մէջ, ինչպէս և ամեն տեղ՝ պանդոցներու մէջ զրամ էին զօրքերը, ցերեկ ատեն պանդոցի պատը կը ծակեն (պէտք է գիտնալ որ պան զոիւը հրապարակի վրայ է) և մէկ քանի հրացան կը տանին զօրքերու աչքի առջևէն: Անմիջապէս լուր կը տրուի՝ ստիկանութեան, որն անմիջապէս կսկսի անթիւ խուզարկութիւններ ընել բայց պարտաւ տեղը ճեանելով որ քան մը չգտնուեցաւ, Կուսուֆ կատգած կը վերադառ նայ իր պաշտօնատեղին՝ սակայն այն օրուայ կրամ նե դութեան վարձը չընդունած: Անոր հոգը չէր բնաւ, թէ տէրութեան զէնքերը կորսուած են, քանի որ անոր աչքին տէրութիւնը ամբողջովին կորսուած է: Դորէն չուկայ կրջ նէ և առաջին անգամ իրեն հանգիստը երկու երիտա սարդ հայեր կը բունէ և բանա կը տանի: Սակայն մէկ շարաթ վերջը կարճակէ այդ անմեղները, անշուշտ կա շարք ուտելով: Եւ քանի որ վերջ այս Կուսուֆը զօրաց գայմագամէն կատանայ մի կիտ նամակ, հետեւեալ պաւ բունակութեամբ, « կաշտակելով արձակած էք բանտէն տէրութեան զէնքերն զոգոցները: Չեր ուշադրութիւնը հրաւիրելով այս խնդրոյն վրայ կը պահանջեմ յանուն տէրութեան շահերին, որ կամ գտնէք զողորմած հրացանն ը և կամ անոնց գինը վճարէք: Կուսուֆ այս նամակէն սակելի կիտ նամակաւ մը կը պատասխանէ, ցոյց տալով օրէնքը, որու տրամադրութեամբ նա պարտաւորուած է արձակել յիշեալ կատակաւորները, « քննութիւնը եթէ բան մը երևան չհանէ. ի՞նչ պէտք է ընել այն կատակաւորներուն »: Ահա թէ ի՞նչ հարցմամբ կը վերջացնէ պա

տասխանը, բայց ի՞նչ կը կարծէք, ի՞նչ տեսակ միջոցն
բու գիմեց ԿուսուՓ ինքզինք արգօրացնելու համար.
կրէին բերուս և բանաը ետանց յիշեալ երիտասարդները,
որոնք երբէք սեղեկութիւն չունէին զործէն և զորս Կու
սուՓը օրէնքով անպարտ ճանչցած և արձակած էր մի
քանի օր առաջ. ինչո՞ք երիտասարդները մինչև հիմա բան
տիւն մէջ կը մնան: Սակայն ի՞նչ կը նշանակէ զինուորաց
գայմագամի այս արգօրաբարութիւնը, յանուն «տէրու
թեան շահերուն». կերևի թէ ԿուսուՓը անոր բաժին
չէ հանած և նա կուզէ լուծել իր վրէժը յանուն իր զր
պանին. նա հարկաւ կը հասնի իր նպատակին:

Անթիւ են ամաճիկ կառավարութեան արգօրութեան
մէջ այս կերպ և ասիկ աւելի բացարձակ լրբութիւններ:
Մենք գիտմամբ անունը տուինք այդ պաշտօնեային, որ
մեր այս սողերը կասկածանայ տեղի չտայ: Տաճիկ կա
ռավարութիւնը խիստ քաջ գիտէ այս, սակայն ի՞նչ ընէ
ողորմելին: Տակաւին մի քանի ամիս առաջ զրկեց մի քըն
նիչ, նոյն իսկ Արարիկի, և ի՞նչ քննիչ: Կրբ անոր զալը
իմացան կառավարութեան պաշտօնեայք, անմիջապէս
սկսան մի հանգանակութիւն ընել իրենց կարողութեան
և գործած յանցանքներուն չափով: Հետագիրը իմացուց
քննիչին Արարիկի մօտենալը. պաշտօնեայները փութա
ցին զայն գիմարելի իրենց հետ ամենով 560 սակույ
գումար մը, որն որ իրենց առաջին բարեին հետ յանձնե
ցին: Պաշտօնեայն եկաւ քաղաք և միւս օր կառավարու
թեան գուտը երթարով իր սեպհական կնիքով հաստատեց
բոլոր պաշտօնական գործըթեան օրինաւոր ըլլալը և
այն և այն, և երբորդ օրը մեկնեցաւ աստի:

Կառավարութիւնը քաջ գիտէ այդ քննիչ պաշտօնէին
գործած զեղծամենքը, սակայն ստիպուած է լռել, որով
հետև միայն նա չէ որ զեղծում կը գործէ և կաշարք
կուտէ. մինչև որ նա քննիչի պաշտօն է ստացել՝ շատ մը
հարիւր տակիներ կերցուցած է: «Շունը ձէն երկուքն ալ
մի անէն», կըսէ ժողովրդային ստանալը: Ահա թէ որ տե
ղէն կը լուսարմատի ԿուսուՓի ըստը: «Ստամ ես միևնակ
ի՞նչ կրնամ ընել, երբ ընդհանուր մարմինը փտած է...»

Ահա թէ ի՞նչու կառավարութեան ամօք, հայ խոտ
վարարներէն աւելի աստիկ են ամաճիկ աղգասէրները՝
որոնք աւելի խիստ հայրամանայ ենթակայ են քան հայ
յեղափոխականները: Սակայն... հայածել տարածել կը
նշանակէ, անունը թիւն ալ օր ըստ օրէ կ'ածի ու կը շատ
նայ: Չկայ մի ողջամիտ ամաճիկ, որ շլինի աղգասէր և
Հակոտակէր կառավարութեան, ասանց նայելու դաշիք
առաւարանքին: Չը լինի տարի, օրինակ, որ Պօլսոյ ար
քանի գաղտնեւորէն մի քանի երիտասարդներ շաքարուին
Արարիոյ կողմերը: Նոյնալ ապրի ի միջի այլոց արտօրե
ցին մի վարձուսն երիտասարդ, որու քով դանուած էր
ստանաւորներու մի տետր: Կրբ ստիկանապետը նա
կանչեց իւր քով գտտարանի տուած վճիւն իմացնելու,
չկրցաւ զսկիկ իր յուզումը և բացագանչեց. «Ահ, դու
ի՞նչու հիմա ծնար, եթէ ո՞չ, դու մեծ ծառայութիւններ
պիտի մատուցանէիր հայրենիքիդ»:

(Շարունակելի)

Կովկասի Ալեքսանդրապօլ քաղաքից մեզ
գրում են հետևեալը. —

«Տեղւոյս քահանայ Գ. Վ. կառավարութեան կողմից
կարգված է իբրև խոստովանահայր հայ զինուորներին և

ահա հայ զինուորներից մէկի խելքին քամի է
փչում հարգութեան ամթա՛յ խոստովանովել յիշ
ված քահանային, թէ ինքը և մի քանի ընկերներ մտաղիւր
են շատով անցնելուս առաջ ամաճիկա՛ւ տաճմանագրութիւն...
Հետեւեալ օրը յանկարծ ձերբակալուած են նոյն այդ զին
ուորը և զորանալ մի տասնեակ հայ զինուորներ, ըստ ս
բում ո՛չ մի հայ զինուորի այլ ևս չեն թողնում գուրս գալ
ամբողջից և խիստ հսկողութեան տակ են պահուած: Պատ
ճա՛ռն այդ բոլորի — Մեր բարեպաշտ քահանան զինուորին
մասն էլ էր: Մտարեւում ենք, որ այս սարվոյ ըս
կըրները մէկ ինչ որ խումբ մի յիշաւ փոխապէս յայտարար
բարութիւն էր հրատարակել, որի մէջ զարմանալի օ մի
ամիս ոճով ու եղանակով գիմում էր հարստան թէ ըստ
կըզ բաց, աշխատաւորին թէ արինոյ տար և այն և ի
վերջոյ գիմում էր հայ քահանային թէ՛ օրհնելի օ. զործի
զինուորներին խոստովանովոյ զինուորը, երևի, շատ զօւրա
կերպով է կարգացել այդ յայտարարութիւնը, որ յափշ
տակուած գնացել է քահանայից օրհնութիւն ուղեյու
որպէս վերոյիշեալ քահանան էլ այդ յայտարարութիւնը
գօրբա կարողացուց յետոյ, երևի, թախանցել է իր պաշ
տօնի բոլոր շարանիքը որ զինուորին օրհնել է...
մատնութեամբ: Այլ քեզ օրհնութիւն»:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Շատ տեղերից գիմում են կուսակցութեանս զոր
ծակալներին, հարցնելով, թէ արդեօք ձե՛զ է, որ իբր
նոր երևան եկող Հայ Յեղ. Կաշնակցութիւն անուն
կրող խումբը միացել է Հնչակեան Յեղ. կուսակցու
թեան հետ. ըստ որում նոյն այդ պատրաստութիւն ար
ղէն եղել են զբամակեան հանգանակութիւններ և այդ
լուրը շատերը հատաալով, բուռական տեղեր գործե
րի մէջ առաջացել է զգալի խանձալութիւն:

Պաշտօնապէս յայտարարում ենք, թէ կուսակցու
թեանս և վերոյիշեալ «Կաշնակցութեան» մէջ չէ և
ղել և չը կայ ո՛չ մի միութիւն ու ո՛չ մի կապ
Հնչակեան Յեղ. կուսակցութեան
կենտրոն.

ԽՄԲԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՏԵ

Չիճանելով այն բազմաթիւ պոհածներին, որ արել
են և շարունակում են անել մեզ շատ տեղերից, ա
ռաջարկելով Հնչակն աւելի շուտ շուտ հրատարակել,
այսօր ծանուցանում ենք, որ ներկայ համարը լոյս է տես
նում նախորդ համարից սկսած և բ կ ու շ ա բ ա թ
վերջ և խոստանում ենք աշխատել այսուհետև երկու
շաբաթը մէկ տեղում հրատարակել:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, պնդեկութիւններ
և գրում ուղարկել հետևեալ հասցեով.
Montpellier (France). M. Beniard. Poste restante.

[Օնդօն. Հայկական ազատ տպարան.]